

PRZEMIANY STRUKTURALNE W POLSKIM OGRODNICTWIE W LATACH 2002-2010

Lilianna Jabłońska, Lidia Gunerka, Dawid Olewnicki

Samodzielna Pracownia Organizacji i Ekonomiki Ogrodnictwa
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Kierownik: prof. dr hab. Lilianna Jabłońska

Słowa kluczowe: ogrodnictwo, areal upraw, ilość gospodarstw, struktura obszarowa
Key words: horticulture, cultivation area, number of farms, area structure by size

S y n o p s i s. W pracy badano użytkowanie gruntów z produkcją ogrodniczą w Polsce w 2002 i 2010 roku. Analizowano areal upraw, liczbę gospodarstw, średnią powierzchnię uprawy i strukturę obszarową w poszczególnych działkach ogrodnictwa oraz strukturę użytkowania gruntów. Badania wykazały wzrost udziału ogrodnictwa w powierzchni użytków rolnych, a w samej powierzchni z produkcją ogrodniczą umocnienie się czołowej pozycji sadownictwa i wzrost udziału kwaciarstwa, natomiast spadek udziału warzywnictwa. We wszystkich działkach wzrósł średni areal upraw, ale produkcja ogrodnicza w dalszym ciągu jest bardzo rozdrobniona. Aż 68-88% upraw w gruncie ma poniżej 1 ha, a 64-70% upraw pod osłonami poniżej 0,3 ha.

WSTĘP

Ogrodnictwo stanowi bardzo ważny dział rolnictwa i jego znaczenie rośnie wraz z rozwojem gospodarczym kraju i wzrostem zamożności społeczeństw. Wzrasta produkcja owoców, warzyw oraz roślin ozdobnych, a jej poziom plasuje Polskę w pierwszej piątce krajów Unii Europejskiej (UE) [Marosz 2004, Filipiak, Maciejczak 2008, Jabłońska 2008, Wróblewska 2009, Jabłońska, Olewnicki 2011, Olewnicki 2011, Stefko 2011]. Równocześnie coraz szersza globalizacja stawia ogrodnictwo w obliczu rosnącej konkurencji, od sprostania której zależy dalszy jego rozwój. Dotyczy to m.in. konkurencji technologicznej, cenowej i jakościowej [Nosecka 2011], a to z kolei wymaga – w sytuacji szybciej rosnących cen środków produkcji i płac niż cen produktów ogrodniczych [Jabłońska, Olewnicki 2009, Wróblewska 2009, Jabłońska, Brejtkopf, Olewnicki 2012, Jabłońska, Olewnicki 2012] – podnoszenia efektywności produkcji m.in. przez wdrażanie postępu skutkującego przede wszystkim zwiększaniem produktywności z jednostki powierzchni oraz wydajności pracy [Malaga-Toboła 2008, Brzozowski 2009, Kuboń, Michałek 2010, Frankowska 2011]. Pogarszanie się relacji cen czynników produkcji do cen produktów ogrodniczych oraz rosnące koszty utrzymania rodziny wymuszają również powiększanie obszaru gospodarstwa, które pozwala na obniżanie kosztów jednostkowych produkcji, zwiększanie dochodów gospodarstw, a jednocześnie na wdrażanie postępu przeznaczonego, dziś głównie dla upraw większych obszarowo [Mieszkowska 2005, Poniatowska-Jaksch 2007, Ziętara 2009]. Tendencję zmniejszania się liczby gospodarstw rolnych przy

wzroście powierzchni jednostek produkcyjnych obserwuje się we wszystkich krajach UE [Diepen, Rabbinge 2000, Csaki, Nucifora 2001, Shubert 2012], choć w wyniku uwarunkowań przyrodniczych i wielkości przekształceń strukturalnych mają one zróżnicowaną strukturę agrarną [Babiak 2010]. Polska należy do grupy państw o najbardziej rozdrobionej strukturze, w których małe gospodarstwa stanowią 70-80%, w przeciwieństwie do m.in. Belgii, Holandii, Szwecji i Niemiec, w których udział najmniejszych gospodarstw wynosi tylko 25% [Bożek 2010]. Jedną z oczekiwanych zmian w polskim rolnictwie jest więc zmniejszenie liczby gospodarstw oraz wzrost ich powierzchni [Bożek, Bogacz 2012], co nie musi stać w sprzeczności z koncepcją zrównoważonego rozwoju, która umożliwia realizowanie celów ekonomicznych i ekologicznych przez świadome wykorzystywanie nowoczesnych technik wytwarzania i systematyczne usprawnianie zarządzania [Kuzior 2010]. Celem pracy jest ocena zmian w strukturze produkcji oraz strukturze obszarowej gospodarstw ogrodniczych w Polsce pomiędzy 2002 i 2010 rokiem, czyli w okresie między dwoma spisami rolnymi, jako jednych z mierników jego rozwoju.

METODYKA

W pracy badano zmiany w użytkowaniu gruntów, na których prowadzona jest produkcja ogrodnicza obejmująca 3 gałęzie: produkcję sadowniczą, warzywniczą i kwaciarską. Produkcja sadownicza to uprawa w sadach drzew i krzewów owocowych oraz ich szkółek, a także uprawa truskawek na gruntach ornych. Produkcja warzywnicza i kwaciarska, prowadzona na gruntach ornych, obejmuje uprawy zarówno w gruncie, jak i pod osłonami, ponadto w uprawach kwaciarskich wyodrębnia się uprawy kwiatów i roślin ozdobnych oraz uprawy ozdobnego materiału szkółkarskiego. Należy zaznaczyć, że uprawy kwiatów w gruncie obejmują ich produkcję na kwiaty cięte oraz – a właściwie przede wszystkim – reprodukcję cebul kwiatowych.

Szczegółowe analizy dotyczą zmian w areale upraw i liczbie gospodarstw w poszczególnych gałęziach gospodarki ogrodniczej z uwzględnieniem głównych kierunków produkcji wyodrębnionych w statystykach GUS (wymienionych wyżej i uzupełnionych o podstawowe gatunki roślin sadowniczych), zmian w strukturze obszarowej gospodarstw, tzn. ilościowym rozkładzie gospodarstw według wielkości arealu uprawy poszczególnych grup roślin oraz zmian w średniej powierzchni upraw. Analizy te poprzedzono przedstawieniem zmian w strukturze gruntów użytkowanych rolniczo i strukturze obszarowej rolnictwa, a także strukturze powierzchni użytkowanej ogrodniczo, co pozwoliło na szerszą ocenę rozwoju sektora ogrodniczego. W badaniach wykorzystano opublikowane wyniki *Powszechnego Spisu Rolnego* z lat 2002 i 2010, przy czym w przypadku upraw kwaciarskich dane z 2002 roku pochodziły z wtórnego źródła [Jabłońska 2004]. W analizach posłużono się prostymi metodami matematyczno-statystycznymi – indeksami o podstawie stałej i wskaźnikami procentowymi.

ZMIANY WIELKOŚCI I STRUKTURY UŻYTKOWANIA POWIERZCHNI WYKORZYSTYWANEJ ROLNICZO

Między latami 2002 i 2010 odnotowano spadek powierzchni gospodarstw rolnych w Polsce, przy czym zmniejszyła się część wykorzystywana rolniczo, natomiast wzrósł areal lasów i pozostałych gruntów. Powierzchnia gospodarstw w ciągu 8 lat obniżyła się o 5,2%, zaś użytków rolnych (UR) o 8,1% (z 16,93 mln do 15,53 mln ha), na co składał

się głównie spadek areалу ziemi odłogowanej i ugorowanej (o 1,85 mln ha, tzn. o 80,5%)¹ (tab. 1.). Powierzchnia pod zasiewami zmniejszyła się w niewielkim stopniu, bo o 1,8%, natomiast areal sadów razem ze szkółkami sadowniczymi zwiększył się aż o 38%. Zmieniła się więc struktura użytkowania – udział gruntów pod zasiewami i sadami w powierzchni UR wzrósł w 2010 roku odpowiednio do 68,1% i 2,4% z 63,7% i 1,6% w 2002 roku.

Zmianom powierzchni wykorzystywanej rolniczo towarzyszyło zmniejszenie się z 2,93 mln do 2,28 mln liczby gospodarstw rolnych, co oznacza spadek aż o 22,4%. Efektem tego był wzrost średniego areалу UR przypadających na jedno gospodarstwo z 5,76 ha do 6,82 ha, a gruntów pod zasiewami z 5,36 ha do 7,29 ha. Poprawa struktury obszarowej jest zjawiskiem korzystnym, jednak zmiany te zachodzą bardzo wolno. W dalszym ciągu *gros* gospodarstw posiada nie więcej niż 5 ha UR. Udział tych użytkujących poniżej 1 ha zmniejszył się tylko z 33,3% do 31,4%, grupy obszarowej 1-5 ha z 39,1% do 37,9%, a udział większych obszarowo (powyżej 20 ha) zwiększył się jedynie z 4,0% do 5,4% (tab. 2.).

Tabela 1. Powierzchnia wykorzystywana rolniczo według kierunków użytkowania

Lata	Liczba gospodarstw rolnych (tys. sztuk)	Powierzchnia gospodarstw ogółem	Użytki rolne					
			ogółem	grunty orne		sady + szkółki w sadach	trwałe użytki zielone	
			Powierzchnia [tys. ha]					
			ogółem	ogółem	pod zasiewami	odłogi i ugory		
2002	2 933	19 325	16 899	13 067	10 764	2 302	271	3 562
2010	2 278	18 257	15 534	11 015	10 565	450	374	3 255
Dynamika zmian powierzchni (2002 = 100)								
2010	77,60	94,8	91,9	84,3	98,2	19,5	138,2	91,4
Struktura powierzchni (powierzchnia UR = 100)								
2002	x	x	100,0	77,3	63,7	13,6	1,6	21,1
2010	x	x	100,0	70,9	68,1	2,7	2,4	20,9
Średnia powierzchnia na 1 gospodarstwo [ha]								
		ogółem	użytków rolnych		pod zasiewami			
2002	x	6,58	5,76		5,36			
2010	x	8,01	6,82		7,29			

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Raport Wyników. Powszechny Spis Rolny 2002, 2010].

Tabela 2. Struktura liczby gospodarstw rolnych według grup obszarowych użytków rolnych [%]

Lata	Grupa obszarowa [ha]						
	≤ 1	1-5	5-10	10-15	15-20	20-50	>50
2002	33,3	39,1	14,6	6,2	2,9	3,3	0,7
2010	31,4	37,9	15,4	6,7	3,2	4,2	1,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Raport Wyników. Powszechny Spis Rolny 2002, 2010].

¹ Wynikający częściowo ze zmian metodycznych wprowadzonych przez GUS – pojęcie dobrej kultury rolnej.

ZMIANY WIELKOŚCI I STRUKTURY UŻYTKOWANIA POWIERZCHNI WYKORZYSTYWANEJ OGRODNICZO

Analiza porównawcza wyników spisów rolnych wskazuje na rosnące znaczenie sektora ogrodniczego w wykorzystaniu gruntów. Przy spadkowej tendencji całkowitego areалу gruntów użytkowanych rolniczo powierzchnia użytkowana ogrodniczo wzrosła z 495,6 tys. ha w 2002 r. do 564,2 tys. ha w 2010 r. (tab. 3.). Był to wzrost o 13,8%. Udział upraw ogrodnich w areale UR zwiększył się z 2,9% do 3,6%. Ponad połowa ziemi użytkowanej ogrodniczo przeznaczona jest pod sady i ich udział w wyniku wspomnianego wzrostu powierzchni uprawy zwiększył się między latami 2002 i 2010 z 54,7% do 66,4%. W sadach uprawia się przede wszystkim drzewa owocowe, zajmujące w 2002 i 2010 roku odpowiednio 215,3 tys. ha i 266,8 tys. ha (tab. 4.). Ale ich znaczenie spadło, gdyż w znacznie większym stopniu zwiększyła się uprawa krzewów owocowych. W 2002 roku uprawiane były na 53,0 tys. ha, a w 2010 roku na 90,9 tys. ha. Tak więc wzrost

Tabela 3. Powierzchnia wykorzystywana ogrodniczo i liczba gospodarstw według kierunków użytkowania

Lata	Użytki rolne z uprawami ogrodniczymi								
	ogółem	grunty orne z uprawami ogrodniczymi							sady i szkółki w sadach
		ogółem	w gruncie			pod osłonami			
		truskawki	warzywa	kwiaty i rośliny ozdobne	szkółki roślin ozdobnych	warzywa	kwiaty i rośliny ozdobne		
Powierzchnia [tys. ha]									
2002	495,6	224,6	38,0	171,3	3,2	4,4	6,3	1,4	271,0
2010	564,2	189,8	33,6	139,5	3,8	6,8	4,9	1,6	374,4
Dynamika zmian powierzchni (2002 = 100)									
2010	113,8	84,5	88,5	81,4	119,6	153,6	77,3	113,5	138,2
Struktura powierzchni (powierzchnia ogrodnicza ogółem=100)									
2002	100,0	45,3	7,7	34,6	0,6	0,9	1,3	0,3	54,7
2010	100,0	33,7	5,9	24,7	0,7	1,2	0,9	0,3	66,4
Udział w całkowitej powierzchni [%]									
	UR	gruntów ornyczych łącznie z sadami							
2002	2,9	3,7	0,3	1,3	0,02	0,03	0,05	0,01	2,0
2010	3,6	5,0	0,3	1,2	0,03	0,06	0,04	0,02	3,3
Liczba gospodarstw [tys.]									
2002	1197,7	880,9	196,2	617,2	27,6	3,3	36,6	6,9	316,8
2010	475,9	191,3	56,2	110,2	4,4	3,2	12,5	4,8	284,6
Dynamika zmian liczby gospodarstw (2002=100)									
2010	39,7	21,7	28,6	17,9	15,9	99,3	34,0	62,4	89,8
Średnia powierzchnia w 1 gospodarstwie [ha]									
2002	-	-	0,19	0,28	0,11	1,35	0,17	0,20	0,86
2010	-	-	0,60	1,27	0,86	2,09	0,39	0,33	1,31

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Uprawy ogrodnicze. Powszechny Spis Rolny 2002, 2010].

powierzchni gruntów z nasadzeniami drzew wyniósł 23,7%, a z plantacjami krzewów 71,5%. Jeszcze szybszy, bo ponad sześciokrotny, był wzrost powierzchni przeznaczonej w sadach na produkcję szkółkarską, ale zajmuje ona niewielki odsetek. Ta odmienna dynamika spowodowała znaczne zmiany w strukturze upraw: w 2002 roku udział uprawy drzew, krzewów i szkółek w powierzchni sadów wynosił 79,5%, 19,5% i 1,0%, a w 2010 roku odpowiednio 71,3%, 24,3% i 4,5%.

Wśród drzew najważniejsze są jabłonie, a następnie wiśnie. Uprawiane były w 2010 roku na 62,0% i 12,0% powierzchni upraw drzew. Udział ten był mniejszy niż w 2002 roku, gdy wynosił 68,3% i 13,6%, choć areal upraw obu gatunków wzrósł o około 9-12%. Większy był jednak wzrost powierzchni z produkcją czereśni (o 41,4%), a przede wszystkim wzrost powierzchni z nasadzeniami orzecha, wywołany wysokimi dopłatami z funduszy unijnych. W 2002 roku nasadzenia orzecha były tak małe, że rejestrowano je łącznie z brzoskwiniami i morelami jako grupa „pozostałe” z powierzchnią 6,0 tys. ha, a w 2010 roku wyniosły już 28,6 tys. ha, co stanowiło aż 10,7% areалу sadów z drzewami. Wśród krzewów owocowych największe znaczenie mają porzeczki (czarne i czerwone) uprawiane na 42,0 tys. ha w 2010 roku, czyli powierzchni większej o 22,4% niż w 2002 roku. Jednak ich udział w całym areale plantacji krzewów obniżył się z 60,2% do 46,1%. Zwiększył się zaś wyraźnie udział malin (z 18,6% do 26,5%) i „pozostałych krzewów jagodowych” (z 13,2% do 19,9%), jako wynik wzrostu powierzchni ich uprawy o około 2,6 raza. Niższy w 2010 roku (o 11,5%) był zaś areal uprawy truskawek, która zajmowała w tymże roku 5,9% powierzchni ogrodniczej przy 7,7% w 2002 roku (tab. 3.). Łącznie produkcja sadownicza, czyli truskawek i owoców w sadach, zajmowała w 2010 roku 72,3% całej powierzchni użytkowanej ogrodniczo, a więc więcej niż w 2002 roku, gdy zajmowała 62,4%.

Tabela 4. Powierzchnia głównych upraw sadowniczych i liczba gospodarstw z sadami

Wyszczególnienie	Powierzchnia				Liczba gospodarstw			Średni areal uprawy w 1 gospodarstwie		
	ogółem		% danej grupy roślin							
	2002	2010	2002	2010	2002	2010	2002	2010		
	tys. ha	2002 = 100	%		tys. szt.	2002 = 100		ha		
Grupy roślin sadowniczych										
Drzewa	215,3	266,8	123,7	79,5	71,3	272,6	197,8	72,5	0,78	1,34
Krzewy	53,0	90,9	171,5	19,5	24,3	109,3	103,5	94,7	0,48	0,87
Szkółki	2,7	16,7	618,5	1,0	4,5	3,8	21,3	560,0	0,71	0,78
Gatunki drzew owocowych										
Jabłonie	147,1	165,5	112,5	68,3	62,0	241,9	173,9	71,9	0,60	0,95
Wiśnie	29,4	31,9	108,8	13,6	12,0	133,8	85,4	63,9	0,21	0,37
Pozostałe w tym:	6,0	33,3	554,9	2,8	12,5	6,3	56,6	898,4	0,95	0,59
- orzechy	-	28,6	-	-	10,7	-	40,8	-	-	0,70
Gatunki krzewów owocowych										
Maliny	10,6	28,3	266,9	18,6	26,5	50,1	72,6	144,8	0,21	0,39
Porzeczki	34,3	42,0	122,4	60,2	43,3	82,4	62,3	75,5	0,41	0,67
Pozostałe	7,0	18,1	258,6	13,2	19,9	16,4	23,9	145,7	0,43	0,76

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Uprawy ogrodnicze. Powszechny Spis Rolny 2002, 2010].

Odmienne niż w produkcji sadowniczej, wyraźnemu zmniejszeniu uległa między latami 2002 i 2010 powierzchnia z produkcją warzyw. Areal upraw w gruncie zmniejszył się o 18,6%, z 171,3 tys. do 139,5 tys. ha, a pod osłonami o 22,7%, z 6,3 tys. do 4,9 tys. ha (tab. 3.). W produkcji gruntowej spadek areалу dotyczył wszystkich gatunków warzyw, a w największym stopniu buraków ćwikłowych (o 43,7%), marchwi (o 41,0%), ogórków (o 40,0%), kapusty (o 38,0%) i pomidorów (o 35,7%). W mniejszym stopniu obniżyła się powierzchnia uprawy cebuli (o 19,0%) i kalafiorów (o 12,8%) [Gunerka 2013]. Jest to przede wszystkim wynik zmiany wzorców żywieniowych zamożniejszego społeczeństwa. W przypadku wymienionych gatunków zmniejszył się nie tylko absolutny areal uprawy, ale także udział w całkowitej powierzchni gruntów z produkcją warzyw. W 2002 roku wynosił 75,6%, a w 2010 roku 61,9%. Wzrósł udział powierzchni z produkcją pozostałych warzyw, jak np. kapusta pekińska, cukinia, sałata, rzodkiewka, fasolka szparagowa itp., które urozmaicają codzienną dietę konsumenta.

Uwzględniając cały sektor ogrodnictwa, w największym stopniu, bo o 53,6%, wzrosła powierzchnia szkółek roślin ozdobnych, co było odpowiedzią na rosnący popyt bogacącego się społeczeństwa i czemu sprzyjała wysoka dochodowość oraz nieobjęcie tej produkcji podatkiem dochodowym. Areal szkółek wzrósł z 4,4 tys. do 6,8 tys. ha. Wzrost powierzchni uprawy miał miejsce także w przypadku kwiatów i roślin ozdobnych – powierzchnia upraw w gruncie wzrosła o 19,6% (z 3,2 tys. do 3,8 tys. ha), a pod osłonami o 13,5% (z 1,4 tys. ha do 1,6 tys. ha). Spowodowało to wzrost udziału upraw kwiatarskich w powierzchni gruntów, choć w dalszym ciągu jest on niewielki. W 2010 roku produkcja kwiatów w gruncie i pod osłonami oraz szkółki roślin ozdobnych prowadzone były odpowiednio na 0,7%, 0,3% i 1,2% gruntów użytkowanych ogrodnictwo. Choć w całej powierzchni gruntów ornych razem z sadami uprawy kwiatarskie stanowią łącznie jedynie 0,11%, to ze względu na wysoką ich produktywność wzrost udziału z 0,06% w 2002 roku pokazuje na wyraźne zwiększenie się ekonomicznej roli tej gałęzi produkcji.

ZMIANY STRUKTURY OBSZAROWEJ UPRAW OGRODNICZYCH

We wszystkich gałęziach ogrodnictwa, niezależnie od kierunku zmian w areale upraw, odnotowano zmniejszenie się liczby gospodarstw prowadzących te uprawy. Najbardziej widoczne zmiany miały miejsce w grupie uprawiającej warzywa i kwiaty w gruncie. W 2010 roku gospodarstw warzywniczych było o 82,1% mniej niż w 2002 roku, a kwiatarskich o 84,1% (tab. 3.). Wyraźnie ubyło również gospodarstw uprawiających truskawki (o 71,4%) i warzywa pod osłonami (o 66%). W mniejszym stopniu zmalała liczba gospodarstw produkujących pod osłonami kwiaty i rośliny ozdobne, bo o 37,4%. Jeszcze mniejszy spadek (o 10,2%) odnotowano w liczbie gospodarstw z produkcją owoców w sadach, przy czym więcej ubyło gospodarstw z uprawą drzew (27,5%) niż krzewów (5,3%) (tab. 4.). Wśród tych pierwszych relatywnie więcej zrezygnowało z uprawy wiśni, przeznaczanych głównie do przetwórstwa, niż z uprawy jabłoni, która w coraz większym stopniu jest uprawą odmian deserowych przy zastosowaniu najnowocześniejszych technologii. Z kolei wśród plantatorów krzewów ubyło tych uprawiających porzeczki (o 24,5%), ale jednocześnie znacznie przybyło uprawiających maliny i pozostałe krzewy (głównie borówkę amerykańską) – o około 45% w każdej uprawie. Uwagę zwraca prawie sześciokrotny (5,6 raza) wzrost liczby gospodarstw posiadających w sadach szkółki drzew i krzewów owocowych oraz ponadośmiokrotny wzrost liczby sadów orzechowych. Jediną gałęzią, w której właściwie nie odnotowano zmniejszenia liczby gospodarstw, było szkółkarstwo ozdobne. W całym badanym 8-leciu było 3,2-3,3 tys. szkółek.

Większa dynamika spadku liczby gospodarstw niż spadku areалу upraw lub nawet jego wzrost znajduje odzwierciedlenie we wzroście średniej powierzchni uprawy w jednym gospodarstwie. Największy wzrost odnotowano w przypadku plantacji kwiatów i roślin ozdobnych w gruncie, bo 7,8 raza, a następnie warzyw gruntowych i truskawek (odpowiednio 4,5 i 3,2 raza). Prawie 2,3 i 1,7 raza zwiększył się średni areal pod osłonami z uprawą warzyw oraz kwiatów i roślin ozdobnych (tab. 3.). W najmniejszym stopniu, bo tylko 1,5 raza wzrosła średnia powierzchnia szkółki roślin ozdobnych i sadu (tab. 3.), przy czym nieco silniej wzrosła powierzchnia średniej plantacji krzewów owocowych (1,8 raza) niż sadu z uprawą drzew (1,7 raza) (tab. 4.). Jako jedyna zmniejszyła się średnia powierzchnia sadu orzechowego (o 38%), gdyż *gros* gospodarstw (97%) dokonywało nowych nasadzeń na areale nie większym niż 1 ha [Gunerka 2013], często nie w celu towarowej produkcji, a w celu uzyskania dopłat z unijnych środków. Potwierdza to fakt, że po stopniowym zniesieniu tych dotacji w latach 2009-2011 w 2012 roku powierzchnia sadów orzechowych obniżyła się do 16,5 tys. ha [Wyniki produkcji... 2012], czyli o 42,2% w stosunku do 2010 roku.

Pomimo dość znacznego wzrostu średniego areалу upraw ogrodnich w wielkościach względnych, w wielkościach absolutnych areal ten w dalszym ciągu jest mały i w dalszym ciągu struktura obszarowa jest rozdrobniona. Najniższa średnia powierzchnia cechuje uprawy pod osłonami, co związane jest z wysoką kapitałochłonnością produkcji. Ale wysoka produktywność pozwala producentom na uzyskiwanie relatywnie wysokich dochodów. W 2010 roku warzywa pod osłonami były uprawiane na średnim areale 0,39 ha, a kwiaty i rośliny ozdobne na 0,33 ha (tab. 3.). W obu przypadkach większość gospodarstw posiadało poniżej 0,3 ha – warzywniczych 63,0%, kwaciarskich 70,5% (tab. 5.). Ale w 2002 roku odsetek ten wynosił 83,5% i 82,5%. Znacznie zwiększył się udział gospodarstw z powierzchnią pod osłonami większą niż 0,7 ha (warzywniczych z 4,1% do 15%, kwaciarskich z 5,1% do 10,3%), co zasługuje na podkreślenie ze względu na wspomnianą wysoką kapitałochłonność produkcji. Większy średni areal, ale bardzo niski w porównaniu z intensywnymi uprawami pod osłonami, charakteryzował uprawy truskawek i kwiatów w gruncie. Wynosił on odpowiednio 0,60 ha i 0,86 ha. Dla porównania w Holandii średnia plantacja truskawek wynosi 6,03 ha, kwiatów w gruncie na kwiat cięty 2,20 ha i na cebule 13,83 ha [Szubert 2012]. W Polsce w obu przypadkach ponad 70% gospodarstw produkowało je w 2010 roku na powierzchni mniejszej niż 0,5 ha, choć w stosunku do 2002 roku był to spadek udziału z 90,1% dla truskawek i z 96,3% dla kwiatów. Na podkreślenie zasługuje zmniejszenie się liczby plantacji truskawek o areale poniżej 0,1 ha, które w 2002 roku stanowiły aż 50,8% wszystkich plantacji, a w 2010 roku tylko 16,3%. Podobny dla obu upraw był udział dużych plantacji, powyżej 1 ha – wzrósł do ponad 12% z 3,5% i 1,5%.

Również bardzo niski, biorąc pod uwagę m.in. możliwości zmechanizowania produkcji, był średni areal uprawy warzyw w gruncie, bo jedynie 1,27 ha, co wyraźnie pokazuje, że *gros* gospodarstw stanowiły gospodarstwa rolne, w których warzywa były dodatkiem do produkcji rolnej, co świadczy o niskiej specjalizacji produkcji. W Holandii ta średnia to 6,45 ha. Korzystny był jednak bardzo duży spadek udziału gospodarstw uprawiających warzywa na powierzchni poniżej 0,1 ha – z 63,5% do 27,9%. Łącznie udział upraw o powierzchni do 0,5 ha zmniejszył się z 89,8% do 60,0%. Niekorzystny był zaś niski udział gospodarstw z arealem upraw powyżej 5 ha, choć wzrósł z 0,8% do 5,0%. Niewiele wyższa od średniego areалу uprawy warzyw była powierzchnia przeciętnego sadu. Wynosiła ona w 2010 roku 1,31 ha, czyli jedynie niecałe 0,5 ha więcej niż 8 lat wcześniej. Tu struktura obszarowa zmieniła się w najmniejszym stopniu. W dalszym ciągu *gros* sadów ma obszar poniżej 1 ha, a ich udział zmniejszył się jedynie z 83,6% do 78,1% w przypadku drzew i z 88,8% do 83,0% w przypadku krzewów. Tak małe są

Tabela 5. Struktura gospodarstw z uprawami ogrodnictwymi według grup obszarowych powierzchni uprawy (łącznie liczba gospodarstw z daną uprawą = 100)

Lata	Grupy obszarowe powierzchni upraw [ha]								
	< 1	1-2	2-5	5-10	10-15	15-20	20-30	30-50	≥ 50
Uprawa drzew w sadach									
2002	83,6	6,8	6,0	2,6	0,6	0,2	0,1	0,03	0,03
2010	78,1	6,5	8,7	4,6	1,2	0,4	0,2	0,1	0,2
w tym - uprawa jabłoni									
2002	86,7	5,1	5,4	2,2	0,4	0,1	0,05	0,02	0,03
2010	82,9	4,6	7,5	3,7	0,8	0,2	0,1	0,1	0,1
- uprawa wiśni									
2002	93,3	4,5	1,9	0,2	0,03		0,02 ¹		
2010	90,8	4,7	4,0	0,4	0,06		0,04 ¹		
Uprawa krzewów w sadach									
2002	88,8	6,7	3,4	0,8	0,2	0,05		0,12 ²	
2010	83,0	8,1	6,3	1,8	0,4	0,2		0,3 ²	
w tym - uprawa malin									
2002	95,8	3,4							0,8 ³
2010	92,9	4,4							2,7 ³
- uprawa porzeczek									
2002	90,6	5,2	3,0	0,8	0,2	0,1		0,1 ²	
2010	86,9	5,6	5,1	1,7	0,4	0,1		0,2 ²	
Uprawa szkółek drzew i krzewów ozdobnych									
2002	74,3	11,3	9,2						5,2 ⁴
2010	67,5	12,4	12,4						7,7 ⁴
Uprawa szkółek drzew i krzewów owocowych w sadach									
2002	84,8	7,7							7,5 ³
2010	89,4	4,3							6,3 ³
Grupy obszarowe powierzchni upraw [ha]									
	< 0,1	0,1-0,5	0,5-1	1-2	2-5	5-10		≥ 10	
Uprawa truskawek									
2002	50,8	39,3	6,4	2,6	0,8	0,1		0,04	
2010	16,3	55,3	16,2	6,3	4,5	1,1		0,3	
Uprawa warzyw w gruncie									
2002	63,5	26,3	4,0	3,2	2,2	0,8 ⁵			
2010	27,9	32,1	14,4	9,9	10,7	5,0 ⁵			
Uprawa kwiatów w gruncie									
2002		96,3 ⁶	2,2	1,5 ⁷					
2010		70,0 ⁶	17,3	12,7 ⁷					
Grupy obszarowe powierzchni upraw [ha]									
	< 0,1	0,1-0,3	0,3-0,5	0,5-0,7	0,7-1,0		≥ 1		
Uprawa warzyw pod osłonami									
2002	52,6	30,9	8,0	4,5	1,7		2,4		
2010	29,6	33,4	13,2	8,8	5,1		9,9		
Uprawa kwiatów i roślin ozdobnych pod osłonami									
2002	45,6	36,9		12,3	5,1 ⁸				
2010	35,9	34,6		19,2	10,3 ⁸				

^{1/} ≥ 15 ha; ^{2/} ≥ 20 ha; ^{3/} ≥ 2 ha; ^{4/} ≥ 5 ha; ^{5/} ≥ 10 ha; ^{6/} do 0,5 ha; ^{7/} ≥ 1 ha; ^{8/} ≥ 0,7 ha.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Uprawy ogrodnicze. Powszechny Spis Rolny 2002, 2010].

najliczniejsze przede wszystkim uprawy owoców o bardzo pracochłonnym zbiorze – około 91% upraw wiśni i około 93% upraw malin. Ale i produkcja jabłek ma miejsce głównie w małych gospodarstwach. Sądów jabłoniowych większych niż 5 ha było w 2010 roku tylko 5,0%, choć więcej niż w 2002 roku (2,8%). W Holandii tak duże sady posiadało aż 40% gospodarstw, a średnia powierzchnia sadu z uprawą drzew wynosiła w 2010 roku 7,68 ha [Szubert 2012].

Największy średni areal miały szkółki roślin ozdobnych, gdyż wynosił on w 2010 roku 2,09 ha. Jednak najczęściej było małych szkółek, poniżej 1 ha (67,5% w 2010 roku), ale równocześnie więcej niż w przypadku sadów, szkółek powyżej 5 ha. W 2002 roku stanowiły 5,2% wszystkich szkółek, a w 2010 roku 7,7%. Wynika to przede wszystkim z faktu, że większość szkółek to gospodarstwa młode, powstające już w okresie gospodarki rynkowej, zakładane przez osoby świadome wyzwania nowej ekonomii i zdające sobie sprawę z wagi skali produkcji, a także wiążące przyszłość swoją i swojej rodziny z tą działalnością. Już w 2002 roku średnia powierzchnia szkółki wynosiła 1,35 ha, czyli około 5 razy więcej niż uprawa warzyw gruntowych, 7 razy niż truskawek i ponad 12 razy niż kwiatów w gruncie. Większość pozostałych ogrodników miała już długi staż w produkcji i przyzwyczajenia do innego funkcjonowania gospodarki. Wiele tych gospodarstw to jednostki nierozwojowe, z brakiem następców, które będą stopniowo wypadać z rynku. Dla poprawy konkurencyjności całego polskiego sektora proces ten powinien przyspieszyć.

PODSUMOWANIE

1. Lata 2002-2010 cechował dalszy wzrost znaczenia ogrodnictwa w polskim sektorze rolnym. Przy spadku powierzchni użytków rolnych o 8% powierzchnia użytkowana ogrodniczo wzrosła o 13,8%, a jej udział w użytkach rolnych wzrósł z 2,9% do 3,6%. Był to wynik zwiększenia się arealu sadów i plantacji krzewów owocowych oraz upraw kwaciarskich w gruncie i pod osłonami. Natomiast obniżyła się powierzchnia uprawy truskawek oraz warzyw w gruncie i pod osłonami. Umocniła się więc czołowa pozycja sadownictwa i wzrosła kwaciarstwa, zmalała zaś warzywnictwa – ich udział w gruntach użytkowanych ogrodniczo wynosił w 2010 roku odpowiednio 72,3%, 2,2% i 25,5%. Ale niezależnie od zmian w areale upraw we wszystkich gałęziach wyraźnie zmniejszyła się liczba gospodarstw z produkcją ogrodniczą – w największym stopniu z uprawą warzyw i kwiatów w gruncie (po 82%), truskawek (o 71%) i warzyw pod osłonami (o 66%), następnie z uprawą kwiatów pod osłonami (o 37%) i drzew owocowych (o 28%), a w najmniejszym stopniu plantacji krzewów owocowych (o 5,3%) i szkółek roślin ozdobnych (o 0,7%).
2. W badanym 8-leciu nastąpiła poprawa struktury obszarowej w produkcji ogrodniczej, o czym świadczy wzrost średniej powierzchni uprawy na jedno gospodarstwo (od 1,5 do 7,8 raza) oraz znaczny spadek liczby najmniejszych gospodarstw. Jednak w dalszym ciągu produkcja jest bardzo rozdrobniona. Aż 60% upraw warzyw w gruncie i ponad 70% upraw truskawek i kwiatów w gruncie prowadzi się na powierzchni poniżej 0,5 ha, a 78% upraw drzew owocowych, 83% plantacji krzewów owocowych i 68% szkółek roślin ozdobnych ma poniżej 1 ha. Należy zaznaczyć, że te ostatnie cechuje największy średni areal (2,09 ha), co wynika z rozwoju tego kierunku właściwie od podstaw w okresie gospodarki wolnorynkowej. Istniejąca rozdrobniona struktura obszarowa, przy rosnących kosztach produkcji i kosztach utrzymania, nie jest czynnikiem sprzyjającym dalszemu rozwojowi ogrodnictwa. Dla poprawy konkurencyjności całego polskiego sektora, przemiany w tym zakresie powinny zachodzić z większą dynamiką.

LITERATURA

- Babiak J. 2010: *Zmiany w strukturze rolnictwa Unii Europejskiej*, Roczniki Integracji Europejskiej, nr 4, s. 89-91, <http://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/1512/babiak.pdf>, odczyt 02.2013.
- Bożek J. 2010: *Typologia krajów Unii Europejskiej pod względem podobieństwa struktury agrarnej*, „Oeconomia”, nr 9(3), s.17-23. http://acta_oeconomia.sggw.pl, odczyt 03.2013.
- Bożek J., Bogacz D. 2012: *Przestrzenne zróżnicowanie struktury agrarnej województw w ujęciu dynamicznym*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie”, nr 1, s. 22-24. <http://zn.mwse.edu.pl/ebooki/20/21-38.pdf>, odczyt 03.2013.
- Brzozowski P. 2009: *Rola postępu w rozwoju produkcji jabłek w Polsce w ostatnim 50-leciu*, „Zeszyty Naukowe ISiK w Skierniewicach”, t. 17, s. 53-64.
- Csaki C., Nucifora A. 2001: *The Agrarian Economies of Central-Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States: an Update on Status and Progress in 2001*, ECSSD Environmentally and Socially Sustainable Development Working Paper, nr 36, s. 25-116. <http://scholar.google.pl>, odczyt 02.2013.
- Diepen C., Rabbinge R. 2000: *Changes in agriculture and land use in Europe*, „European Journal of Agronomy”, nr 13, s. 85-100. <http://scholar.google.pl>, odczyt 02.1023.
- Filipiak T., Maciejczak M. 2008: *Uwarunkowania rozwoju sektora owoców i warzyw w Polsce w latach 2004-2007*, „Roczniki Nauk Rolniczych Seria G”, t. 95, s. 97-108.
- Frankowska M. 2011: *Znaczenie koncepcji klastrów łańcuchów dostaw w zwiększaniu międzynarodowej konkurencyjności regionalnych sieci kooperacyjnych*, „Zeszyty Naukowe Kolegium Gospodarki Światowej”, t. 32, s. 102-117.
- Gunerka L. 2013: *Zmiany w produkcji ogrodniczej w Polsce w świetle wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002 i 2010*, praca magisterska, SGGW.
- Jabłońska L. 2004: *Polskie kwiaciarstwo w statystyce*, „Ogrodnictwo”, nr 3, s. 17-18.
- Jabłońska L. 2008: *Pozycja Polski w świecie jako producenta roślin ozdobnych*, „Roczniki Naukowe SERiA”, t. X, z. 4, s. 124-129.
- Jabłońska L., Brejtkopf M., Olewnicki D. 2012: *Ceny warzyw na polskim rynku hurtowym w latach 2002-2010*, „Roczniki Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich”, t. 99, z. 2, s. 104-113.
- Jabłońska L., Olewnicki D. 2009: *Zmiany warunków gospodarowania producentów owoców w Polsce w latach 2003-2008*, [w] *Czynniki wpływające na plonowanie i jakość owoców roślin sadowniczych – V Międzynarodowe Targi Agrotechniki Sadowniczej*, BASF Polska, Katedra Sadownictwa SGGW. Warszawa, s. 97-107.
- Jabłońska L., Olewnicki D. 2011: *Zmiany w powierzchni upraw ogrodniczych pod osłonami w Polsce w pierwszej dekadzie XXI w.*, „Zeszyty Naukowe SGGW. Problemy Rolnictwa Światowego”, t. 11(XXVI), z. 4, s. 89-97.
- Jabłońska L., Olewnicki D. 2012: *Ceny owoców deserowych na polskim rynku hurtowym w latach 2003-2010*, „Roczniki Naukowe SERiA”, t. XIV, z. 3, s. 114-120.
- Kuboń M., Michałek R. 2010: *Ekologiczne i społeczne konsekwencje postępu naukowo-technicznego w rolnictwie*, „Inżynieria Rolnicza”, nr 7(125), s. 145-151.
- Kuziar A. 2010: *Polskie i niemieckie doświadczenia w projektowaniu i wdrażaniu zrównoważonego rozwoju*, „Problemy ekorozwoju – Problems of sustainable development”, t. 5, z. 1, s. 81-89. <http://ekorozwoj.pol.lublin.pl/no9/h.pdf>, odczyt 02.2013.
- Malaga-Toboła U. 2008: *Wskaźnik technicznego uzbrojenia a wydajność pracy w aspekcie uproszczenia produkcji roślinnej*, „Inżynieria Rolnicza”, nr 2(100), s. 195-201.
- Marosz A. 2004: *Analiza szkolkarstwa ozdobnego w Polsce na tle wybranych krajów Unii Europejskiej*, praca doktorska, Instytut Sadownictwa i Kwiaciarstwa w Skierniewicach.
- Mieszkowska L. 2005: *Ceny środków produkcji dla rolnictwa*, [w] *Stan równowagi polskiej gospodarki żywnościowej po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, Raport 1, IERiGŻ-PIB.
- Nosecka B. 2011: *Wybrane aspekty konkurencyjności rolnictwa. Seria: Konkurencyjność polskiej gospodarki żywnościowej w warunkach globalizacji i integracji europejskiej*, IERiGŻ-PIB.
- Olewnicki D. 2011: *Przemiany w gospodarce ogrodniczej w Polsce w latach 1965-2008 oraz perspektywy jej rozwoju*, praca doktorska. SGGW, Warszawa.

- Poniatowska-Jaksch M. 2007: *Koncentracja działalności gospodarczej – ewolucja koncepcji badawczej*, <http://www.sgh.pl/katedry/kg/mdp/atomnewsitem.2007-05-05.0652955173/>, odczyt 01.2013.
- Raport wyników. *Powszechny Spis Rolny 2002, 2010*. GUS, Warszawa.
- Stefko O. 2011: *Zróżnicowanie w gospodarowaniu rzeczowymi składnikami majątku w polskim ogrodnictwie na tle Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe SGGW. Problemy Rolnictwa Światowego”, t. 11(XXVI), z. 2, s. 116-124.
- Szubert M. 2012: *Zmiany w produkcji ogrodniczej w gruncie w Holandii w latach 2000-2010*, praca magisterska, SGGW.
- Uprawy ogrodnicze, Powszechny Spis Rolny 2002, 2010*. GUS, Warszawa.
- Wróblewska W. 2009: *Produkcja cebul i bulw kwiatowych w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe SGGW. Problemy Rolnictwa Światowego”, t. 7(XXII), s. 154-163.
- Wyniki produkcji roślinnej*. 2012: GUS, Warszawa.
- Ziętara W. 2009: *Model polskiego rolnictwa – wobec aktualnych wyzwań*, „Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, nr 73, s. 5-21.

Lilianna Jabłońska, Lidia Gunerka, Dawid Olewnicki

STRUCTURAL CHANGES IN POLISH HORTICULTURE IN 2002-2010

Summary

Changes in land use in Polish horticulture in the years 2002-2010 (in relation to the whole agricultural sector) were studied. The total acreage, number of farms, the average cultivation area and size structure in each section of horticulture and land use structure were analysed. The analyses showed an increase in the share of horticulture in the agricultural area. The growing of fruit became increasingly dominant in horticultural production and an increase in the share of floriculture was recorded. However, a decline in the share of vegetable growing was observed. In all sectors, the average cultivation area increased, but horticultural production was still very fragmented. As many as 68-88% of crops in open ground covered an area of less than 1 ha, and 64-70% of flower and vegetable crops occupied an area of less than 0.3 ha.

Adres do korespondencji
prof. dr hab. Lilianna Jabłońska
Samodzielna Pracownia Organizacji i Ekonomiki Ogrodnictwa
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa
tel. (22) 593 20 24
e-mail: dawid_olewnicki@sggw.pl, lilianna_jablonska@sggw.pl